

исследователи. В процессе исследования сделаны следующие выводы: 1) научный интерес к рыболовной проблематике возник в XVIII в.; 2) в XIX в. появились первые этнологические труды, в которых подробно освещены устройство и способы применения орудий ловли, общественные отношения, юридические и экологические вопросы, связанные с рыболовством; 3) исследователи мало внимания уделяли обычаям, верованиям; 4) в XVIII–XIX вв. изучали только промышленное рыболовство; 5) в начале XX в. внимание было сосредоточено на потребительском рыболовстве (ловля для собственных нужд); 6) спортивное рыболовство в период XVIII–XIX вв. не изучалось, хотя активно развиваться оно начало в конце XIX в.; 7) в конце XIX в. этнологи (наибольший вклад внесли П. Рябков и Ф. Вовк) выделили основные направления исследования рыбной ловли: знания рыбаков о рыбах и водоемах, орудия и способы лова, способы переработки рыбы, организация ловли и продажи рыбы, архитектурные здания завода, описание лодок, рыболовные обычаи, верования.

Ключевые слова: этнография, рыболовство, историография, структура исследования рыболовства, орудия лова.

Sirenko Sergij. Fishing of Ukraine in the Second Half of the XVIII – Beginning of XX Century: Historiography of Question. In the article the scientific potential of the Ukrainian ethnology in the second half of XVIII – early XX centuries on fishing issues is analyzed. Area of research covers the whole territory of Ukraine in its present territorial and administrative boundaries. A circle of problems that the researchers studied is defined. During the study, the following conclusions are done: 1) scientific interest in fisheries issues arose in the XVIII century; 2) in the XIX century first ethnological writings, which described in detail the device and methods of using fishing tackle, public relations, legal, and environmental issues related to fisheries were appear; 3) the researchers paid little attention to the customs, beliefs; 4) in the XVIII–XIX centuries dealt only with commercial fishing; 5) at the beginning of the twentieth century the focus was on the consumer fishing (fishing for their own use); 6) sport fishing during XVIII–XIX centuries has not been studied, although it began to develop rapidly in the late XIX century; 7) at the end of XIX century ethnologists (the largest contribution was made by P. and F. Ryabkov Vovk) identified the main directions of research fishing: knowledge about fish and fishing waters, tools and methods of fishing, fish processing methods, the organization of fishing and fish sales, architectural plant building, a description of boats, fishing customs and beliefs.

Key words: ethnography, fishing, historiography, the research structure of fishing gear, guns catching.

Стаття надійшла до редколегії
25.04.2013 р.

УДК 392(477.42=161.2):140.8

Світлана Чибирак

Збереження народних знань і світоглядних уявлень мешканцями Житомирського Полісся

У статті розглянуто проблему набуття та збереження народних знань та світоглядних уявлень поліщуками. Основну увагу звернуто на раціональні знання та ірраціональні вірування, пов'язані з прогнозуванням погоди, вирощуванням продуктів харчування, астрономічними та природними явищами.

Ключові слова: народні знання, світоглядні вірування та уявлення, аграрний календар, поліщуки, Житомирське Полісся, етнографічна експедиція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Народні знання – важлива складова частина етнічної культури українців. Раціональні відомості з різних галузей знань були набуті в процесі багатовікового спостереження за явищами природи, тваринним і рослинним світом, а також у процесі трудової діяльності. Основна роль у збереженні та передачі народного досвіду належала родині. Саме від діда й баби, а також від батьків та інших родичів (рідше сусідів) людина отримувала перші знання про навколишній світ, училася орієнтуватися в ньому, здобувала уміння і навички виробничої діяльності, дізнавалася про способи передбачення погоди, лікування певних хвороб тощо. На думку дослідників, формуванню комплексу народних знань сприяла саме господарська діяльність людей, яка змушувала виявляти закономірності у природі, спостерігати за небесними світилами, пізнавати і тлумачити різноманітні явища навколишнього світу [21, с. 206]. З народними

знаннями тісно переплітаються світоглядні уявлення поліщуків, до яких належать погляди на світ і природу, розуміння певних явищ природи і суспільного буття [20, с. 184].

Наше дослідження підготовлене на основі польових матеріалів, зібраних у селах Лугинського, Овруцького і Коростенського районів Житомирської області під час комплексної історико-етнографічної експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (м. Київ).

Мета статті – простежити стан збереження народних знань та способи їх набуття у мешканців Житомирського Полісся.

Завдання статті: проаналізувати наявні знання і вірування поліщуків; визначити особливості застосування народних знань у процесі сільськогосподарської діяльності; визначити способи передачі інформації від покоління до покоління.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Незважаючи на розвиток наукових знань, поліщуки ще й тепер у повсякденному житті використовують досвід предків або зберігають знання, отримані від батьків. Система народних знань включає народну медицину й ветеринарію, народний календар, метеорологію, астрономію, метеорологію та ін. До світоглядних уявлень українців відносимо космогонічні та демонологічні уявлення.

Важливу роль у житті поліщуків відіграла народна метеорологія – одна з найдавніших галузей знань, яка охоплює систему прикмет, раціональних спостережень і достовірних передбачень про зміни погоди на близький чи віддалений час [21, с. 207]. Сьогодні поліщуки зберігають у пам'яті метеорологічні знання, отримані від батьків. Так, відповідаючи на питання про довгострокове прогнозування погоди, В. Костюк із с. Бобричів Лугинського району посилається на знання, перейняті від матері: «Ну, то по цих прикметах таких, що це зима холодна, да, колись мати моя, небощица, казала, то вона так дивилася по літові, по весні і по осені, як так і зима проходить, восень, зима і весна. То воно точно так совпадає... Так пекло літом, от то буде, так пекти і зимою» [9].

У польових матеріалах зафіксовано, що під час прогнозування погоди поліщуки звертали увагу на рослини, явища природи, поведінку тварин тощо. Найбільше спостережень стосується поведінки тварин, зокрема kota («кут на негоду хавается і мурликає» [8]); собаки («Як мороз і собака качается, то це буде одлига» [10]); корови («Це як закидає на себе і держить (корова хвоста. – С. Ч.), усьо жди дощу. Вона вже оделас» [5]); курей («Як до обіду півні співають, то на мороз. Як щупається курка – на дощ, а як дзьоба вона ховає, то буде холод» [11]).

Поліщуки вірили, що за допомогою дерев можна було передбачити погоду на довгий термін. Так, поширеною є прикмета, що майбутнє дощове літо пов'язане з тим, на якому дереві весною першим з'являється листя: «...на весні говорять, якщо береза перша розов'ється, значить, буде літо сухе, а якщо ця вульха – буде літо мокре» [17]. Досить добре могли спрогнозувати негоду мешканці Житомирського Полісся, орієнтуючись на стан свого організму. «Моя мати завжди каже: “Ой... це вже ноги болять-болять, це вже буде негода... До перемін це, ой-йо-йо, мені ноги...”. От це так» [14].

Існували й інші ознаки, за якими поліщуки могли передбачати погоду, а саме: за сонцем, місяцем, формою хмар, напрямком вітру, туманом, росою тощо.

Певними ритуальними діями, які сформувалися впродовж кількох віків, поліщуки намагалися вплинути на природу, особливо відвернути грозу, викликати дощ. Найпоширеніший спосіб вберегтися від грози, який відомий респондентам від їх батьків, є викидання лопати, якою сажали хліб у піч: «...лопата така дерев'яна, з дерева зроблена з ручкою, довга, до в піч цією лопатою сажали хліб, у піч, тоді як вже вельми гримить, да, то я знаю, мати наша виносила і ставили коло порога на дворі цю лопату, що хліб у піч сажали колись. А вони ж, тепер їх нема тих лопатей» [11]. «Колись я й була, що викідала на двір, от як починає гроза. Колись чула, ще як свекруха з свекром була жива. То так» [14]. «Обічно старіє люди виносили лопату дерев'яну, що хліб пекли, ту дерев'яну лопату на двор виносили, щоб не гриміло, я то це знаю, бо моя мати виносила тоже ту лопату, що хліб пекли, колись хліб пекли в печі, да лопата дерев'яна, на лопату хліб, да сажали в піч, то це цю лопату значить на двор, як гримить» [18]. «Колись мати моя виносила лопату» [2]. Сьогодні цей ритуал втрачає своє значення, оскільки поліщуки перестали використовувати його, проте вони ще зберігають у своїй пам'яті епізоди з його використанням. Існували й інші способи захисту від грози. Наприклад, О. Андрійчук із с. Бобричів розповідала: «То гриміт, то як вдосвіта загриміт, то треба воду ставити на окно... Любу воду набрати в стакан да й поставив на окно..., колись мати казала,

то й я так роблю» [2]. С. Шпак пригадувала: «Вже як така страшна хмара, або так вже гриміт, кажуть, то мо град буде, то лопату на дворі клалі, положи лопату... і не ворущися, не рухайся, токо лопату і жита на хвост ложі, то всегда, як хмара велика, кажуть, баби (*сусідки* – С. Ч.) вже лопату і кладуть, я кажу: “Нашо ти клала, бач положила й дощу нема”. Одогнав дощ» [19].

Значну роль у житті поліщуків відіграє народний календар, який відображає етапи їх господарської діяльності, задовольняє потребу у вимірі часу, регламентує працю і відпочинок, а також впливає на поведінку людей.

Важливе місце у процесі сільськогосподарської діяльності займає період весняних робіт. Поліщуки розуміли, що від того, як відбудеться сівба, залежить майбутній урожай. Тому вони намагалися здійснити певні ритуальні дії, що мали б сприяти доброму росту й родючості рослин. Ці знання передавалися від одного покоління до іншого, і від їх дотримання залежав добробут сім'ї. Коли сіяли зернові, то «цего скокі батьки, то хреста клалі з хліба в коробку, така коробка була, чеплялі коробку і казалі: “Господі Боже, поможи, щоб жито сіяло і родило, і щоб був хліб, і до хліба”. ... (*а коли*. – С. Ч.) пускалі корову на пашу, то потрошку ломалі того хреста давалі корові, як на пашу її пускалі перший раз... Ну, така традиція була» [19]. О. Захарчук розповідала, що під час сівби потрібно промовляти: «Роди Боже на всякого долю» [7].

Певними обрядовими діями супроводжувалося висівання й інших культур. Так, Г. Дідовська із с. Вигова зазначала, що коли «...капусту садять..., то мати колись камінчика клала, да застеляла, цим, біленькою тряпчкою. То вони кажуть, щоб то вона така тверденька була... Да, це от матарі я те бачила» [6]. Г. Применко розповідала: коли висаджували капусту, сусіди перевертають чавунчик, але «моя мати не перевертала, я не знаю чого» [15]. В. Костюк стверджувала: коли висаджували цибулю, «...я знаю, що всегда моя мати казала, небощица, що пока не кує зозуля, то тре цибулю посадити, бо закує – то пагано. Да. Але тепер хто його дивитса, тепер уже хто коли. Хто коли надумав, всьо.» [9]. Існувала заборона сіяти огірки у той день, коли ховають покійника: «Колись я коло свекрухи жила тоже, і помер один чоловік, а мі намочила ці огірки, вони якраз проросли, а я кажу до неї: “Мамо я поїду, да посію огірки”. А вона каже: “Сьогодні у нас похорони, е-е-е, не йди да не сій їх”. Ну, добре. Пішли ми на могількі, вже закопали його, все прийшли з могілок. “Да вже ж, – кажу, – ми закопали його, такії великі розточкі, щоб це я посію”. І ві думаєте, посіяла ці огірки і вони які вирости отакесенькі люлечки. Ні одного не було гарного огірка. Я посіяла чотири рядочки їх і ні одного, а свекруха мені каже: “От бачиш, я тобі казала, шо не сій у тей день як заховали, хай, завтра посієш”. “Ні, я посію, – кажу, – сьогодні їх”. І отакенькі огірки» [3]. Не сіяли огірки і в середу: «В середу гурков не сій... Бо вони горькіє будуть. Це як зроду, зроду, колись. Ше мати моя казала: “В середу гурков не сій, бо будуть горькіє”» [10].

Щоб вберегти пшеницю від шкідників, особливо горобців, поліщуки виконували таку ритуальну дію: «... колись моя мати тоже казала, шо у якійсь, Чистий четвер тре взят віника і кругом хати обійти, обмести, покласти його... Ну, десь сховат. А вже як оце уже зерно достигає, вже ції гороб'ї летають, уже нападають, часом геть тії. Е-е. “Замовляю горобейкам губи і зуби, щоб не мали до меї пашеньки рахуби.” Це три рази обійти кругом цього поля, чи пшениці, і спалить цього віничка. І всьо, ... таке мені мати моя розказувала.» [9].

Важливим періодом діяльності селян був збір урожаю, під час якого потрібно було подякувати землі за її родючість. Коли починалися жнива, то «колись моя мати, то це бере буханку хліба, бере буханочку хліба і бере солі. Да йде зажинає. Хрестиком от-тако. Да приносить у хату. В хату приносить, да воно вже й стоїт. Ну, жито, жменька того жита. ... Вона там його на хрестик тако положит, принесе в хату і вже десь там поставить ту бородочку, бородочка. А тепер уже ні.» [13]. У кінці дня потрібно було теж здійснити певну ритуальну дію: «... мати мене колись учила, так як я з матер'ю жала жито, то мати каже так: ... “ти кончаєєш жать, там не імено, шо ти сьодні, це жито віжала, а як ти вже йдеш додому, жала, жнеш-жнеш-жнеш, – потом каже, – шо ти зроби, обезательно, віжала, значить нажала жменьку, положила, другу жменьку, і зроби хрестика”. ... мати каже, це так треба, от це я тоже як так жну, то вже йду до дому із поля, то вже хрестика раз нажала» [11]. Звичаєво-обрядові дії при зажинках і обжинках В. Бондаренко із с. Радогощі перейняла не від мами, яка не володіла цими знаннями, бо рано (у десятирічному віці) стала сиротою, а від свекрухи, яка черпала знання від своєї мами: «... це я от свекрухи все вчилася. Бо мати моя, ... десять років вона залишилася від матері, до мати моя тоже не знала такого цього всього, а свекруха дожила коло матері довго, то вона вже знає,

до свекруха мене це вчила. Ідем, будем жито зажинать, серпа бере, буханку хліба, дробок солі на хліб і рушничок. На рушничок кладе буханку хліба і йдемо. Прийшли на поле, помолилася “Отче наш”, баба, ... зажала одну жменьку, і другу жменьку навхрест положила і на цю жменьку хліб цей із цим рушничком і з цею сіллю положили. Оце так зажинки називаються. А вже як закінчили... залишають, наприклад, у сім’ї п’ять чоловік, то залишають п’ять стеблинок, цих житинок чи пшеничинок, ...скільки членів сім’ї залишають, обв’язують їх червоною ниточкою, а потім квіточки вже рвуть застиркують, вже називається “дід”. І крайчик хліба зрізають, солі туди на цей крайчик і кладуть під цей, уже дід. Це, оце дід вже, це як кінчають жать» [3].

Від батьків переймали і особливості проведення тих чи інших обрядів, приурочених до календарних свят. У переддень Різдва склався розвинутий ритуал, пов’язаний із кутею. Вживання як обрядової страви зерен пшениці чи ячменю є своєрідним вшануванням результатів хліборобської праці. Крім того, в усіх селах зафіксовано зв’язок куті з несучістю курей: «Казала мати, що значить, таке було, що як кутю давай, то, каже, будуть квоктати, а друге знов каже, треба давать, щоб курчатка велись. Я торік не дала, то в мене точно не одна не завоктала. Я, як несучку, кажу: “Сам Бог іде, кутю несе”. Само так три рази, кажу: “Сунься кутя на покую, да й стуй на своєму місечку”. Ну, значить так, кладем буханочку хліба, солі, рушничком, сінечко там покладем і цю кутю ставим» [16].

До народних знань українців відносять і астрономічні знання та уявлення. Пильно спостерігаючи за небесними світилами, можна визначити їх положення та рух на небі і досить точно встановити час доби, сторони світу, річні цикли сільськогосподарських робіт. Щоб визначити час, селянин орієнтувався за сонцем («Мати так розказувала, я, бо я запитувала так мати, кажу, ну, колись же то часув не було, як же знали скікі, а мати казала мені, що по сонцю» [11]) та ранковій зірці. Так, Г. Мурга пам’ятає, що її мама завжди будила вранці батька такими словами: «... вже вставай, Захар, на роботу йти, бо вже зоря зийшла Ранішня» [12].

Поліщуки ділили місяць на фази, з якими були пов’язані певні закономірності в сільськогосподарській діяльності і склали низку заборон, пов’язаних із певною фазою: «Ну, у нас кажуть “молодик”, ... настає молодик. ...я колись і не знала, каже свекруха моя: “Перша неділя. Сьогодні перша неділя”, а я кажу: “А що це таке, мамо, за перша неділя?” Я ж його не знаю, що це таке. “От-це, – каже, – а-о, позавчора наставав молодик у середу. А ця неділя, це називається першою неділею. І в першу неділю ти запам’ятай, що не можна ніколи нікому нічого давать”. ...не давать особливо молока, бо каже: “Це погано для худобі, і... в першу неділю ніколи нічого нікому не давай, о”. До я вже так, коли не забуду» [3].

Однак не всі природні явища і життєві події поліщуки могли достовірно обґрунтувати й пояснити. Тому в них сформувалася система народних поглядів на ті чи інші явища, виникло своє бачення світу – світоглядні уявлення. Так, батьки пояснювали дітям, як виникають певні явища природи наприклад, веселка: «Ну, колись говорили старі люди, так збирається, як на дощ має братися, як росинки, от таке-во якесь воно збиралося, і каже, воно потім поєднується і-і становиться різнокольорове, так колись мені бабуся об’ясняла. Каже, от беруть, лягає на воду, на болота, на все, і по різному, от трошки всього-всього в природі получається. І от воно таке получається різне, і жовтий колір, і зелений, і всякі кольори, кажуть, збирає так. І це так збирається, і небо голубе, і все поєднується в ньому. От так колись бабусі роз’яснювали нам по колишньому, ми так вислухаєм їх, і собі збираємо своє» [1]. Що стосується зірок, то їх селяни вважали людськими душами. Так, «... батько казав колись: “О, – каже, – вже зірочка з неба впала, хтось вмер”» [8].

Серед демонологічних уявлень найбільше збереглися відомості про відьом та русалок. Батьки пояснювали дітям, як оберігатися від тих чи інших істот тощо. Так, щоб виявити відьму: «колись, тільки мой батько кажуть, як небіжчик, що як хочеш узнат, хто з твоей корові молоко єсть, то на Купала Івана, позоли платте і ставай да пери. А колись же прачки були, не такі як, ну. А ще я позолила, ще жили отам, оце мабуть вже п’ята хата, да стала прати. Але ж біжит сусідка, але я, мені батько вже корові не давали, бо що ж, як я вже другій раз замуж іду, а до в чоловіка дві було. Коли друга біжит. А я тимі штанамі, ... бо штани на дні само. А я тимі штанамі через плечи їх, через плечи, кажу: “То ти моє молоко єси?” То вони вже знали, що я знаю» [4]. А для того, щоб вберегти худобу від відьми «перед Купайлом Іваном значить, моя мати каже, що, деткі, кладіте свічку на ворота, бо як відьма прийде, то вона вже в хлів не влізе, як свята та свічка, то вона вже зубами покусася. І було таке. Мати приносить цю свічку в хату, три зуби. Я не вірила, я в це не вірила, нікогда, ни в цих відьом ни в чога. А бачила лічно в себе ще вдома, вдома, в дєцтві, а тепер я ніколи не кладу» [16].

Щодо русалок, то Л. Применко із с. Остапів розповідала: «А про русалки це таке мені розказував батько. Хто родиться на Русальном тижні і хто помирає на Русальном тижні, той вже вечна русалка. ...І вмере, тоже русалка, тож русалка, да. Казали, колись нас лякали в дещті, шо в житі русалки сидять. ...То це ціми русалками, ну, казали, шо, ше ж батько колись казав, шо розказувала його мати, а мо то тоже лякала, шо каже, пошла сама дівчинка в це жито, а русалка була така поросна, да взяла цю дівчинку зловила да як запхнула рота своєю ціцькою, да ту дівчинку задушила. Вона так не душила, ціцьку дала, да й задушила, в рот. Таке казали колись. Я думаю, мо це дітей лякали. Я їх в сні бачила, русалок. Мені вони колись снилися, русалки. ...Да на їх всіх блюзочки біленькії, а споднички синенькі, як волошечка, в цих всіх русалок, і в їх всіх коси, це мені у сні, бачила я... І їх всіх коси розпустяни аж по коліна коси. А мені в сні кажут, шо це не вершії лякавши, це значить хто на таком тижні, це русалочки. І всі молоденькі» [16]. Розповідаючи про русалок, батьки наголошували, шо вони влітку перебувають у житах, у горосі тощо, і забороняли дітям ходити на поля й городи. Основна мета цих заборон – захист зернових і городніх культур від витолочування, витоптування тощо.

До таких же заходів удавалися і для збереження певних продуктів харчування. Так, від Г. Применко із с. Остапів ми записали інформацію про те, як мати, лякаючи дітей власною смертю, забороняла їм їсти ягоди, які сушилися на печі. Однак діти шукали виходу і з цієї ситуації: «Ще тобі скажу одне, значит ми ж бідненько жили, мати – вдова. А ми дети малиє. Брат менший од мене був. І мати сказала, шо треба ягоди сушити: “То ви діточки не беріт з печі ягод, бо як ви будете ягоди брати, то я вму”. І я не брала. А Володя менший, але хитріший за мене, я прийшла раз, а вун на..., піч була велика така, хата велика, і такий припік великий, я бачу, шо сидит на печі і по одной ягодинці скидає на те, на припол. “Шо ти, – кажу, – робиш?”, “Я хочу ягоди їсти.”, “А на шо, – кажу, – ти їх на землю скидаєш?”, “А я не буду брат з печі, бо мати вмере, то я їх наскидав на припечок, буду з припічка брати”. Он хитріший за мене був» [15].

Висновки. Отже, всі знання та вірування, якими володіли поліщуки, вони отримували від своїх предків (діда, баби, батька, матері), некровних родичів (свекрухи, свекра) і односельчан (переважно сусідів). Саме люди старшого покоління володіли повними знаннями з різних галузей етнічної культури і передавали їх своїм дітям та внукам через практичні дії і усні оповіді. Подальшого вивчення потребує проблема збереження та трансформації народних знань в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Джерела та література

1. Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (Архів ДНЦЗКСТК), ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–3, с. Осни Лугинського р-ну. Андрійцова Галина Іванівна, 1959 р. н., 13.11.2005 р.
2. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–2, с. Бобричі Лугинського р-ну. Андрійчук Ольга Митрофанівна, 1924 р. н., 11.11.2005 р.
3. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–7, с. Радогоща Лугинського р-ну. Бондаренко Валентина Феодосіївна, 1941 р. н., с. Радогоща, 17.11.2005 р.
4. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–12, с. Красностав Лугинського р-ну. Горманчук Ганна Сергіївна, 1919 р. н., 20.11.2005 р.
5. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–8, с. Топільня Лугинського р-ну. Григор'єва Ганна Василівна, 1924 р. н., 18.11.2005 р.
6. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–1, с. Вигів Коростенського р-ну. Дідовська Ганна Олександрівна, 1926 р. н., 09.11.2005 р.
7. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–13, с. Калинівка Лугинського р-ну. Захарчук Ольга Пилипівна, 1949 р. н., 21.11.2005 р.
8. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–6, с. Запілля Лугинського р-ну. Кравчук Марія Никифорівна, 1926 р. н., 16.11.2005 р.
9. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–11, с. Бобричі Лугинського р-ну. Костюк Валентина Володимирівна, 1949 р. н., 11.11.2005 р.
10. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–10, с. Топільня Лугинського р-ну. Мельник Ганна Панасівна, 1927 р. н., 18.11.2005 р.
11. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–6, с. Запілля Лугинського р-ну. Муравйова Валентина Вікторівна, 1950 р. н., 16.11.2005 р.
12. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–7, с. Рудня-Жеревці Лугинського р-ну. Мурга Ганна Захарівна, 1922 р. н., 16.11.2005 р.

13. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–1, с. Бовсуни Лугинського р-ну. Несторенко Марія Семенівна, 1938 р. н., 10.11.2005 р.
14. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–9, с. Топільня Лугинського р-ну. Омельчук Єва Костянтинівна, 1939 р. н., 18.11.2005 р.
15. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–11, с. Остапи Лугинського р-ну. Применко Ганна Григорівна, 1935 р. н., 19.11.2005 р.
16. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–11, с. Остапи Лугинського р-ну. Записано від Применко Любов Дем'янівна, 1935 р. н., 19.11.2005 р.
17. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–3, с. Повч Лугинського р-ну. Рахвайська Ганна Пантелеймонівна, 1937 р. н., 14.11.2005 р.
18. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–15, с. Рудня-Жеревці Лугинського р-ну. Тищенко Марія Микитівна, 1947 р. н., 23.11.2005 р.
19. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Лугини–2005, од. зб. Чибирак–14, с. Возлякове Овруцького р-ну. Шпак Софія Йосипівна, 1930 р. н., 22.11.2005 р.
20. Народные знания / З. Е. Болтарович, Л. И. Минько, Я. А. Мороз, О. Р. Федорив // Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Минск : Наука и техника, 1987. – С. 184–231.
21. Скрипник Г. Народні знання / Г. Скрипник // Українська минувшина : ілюстр. іст.-етногр. довід. – К. : Либідь, 1993. – С. 205–214.

Чибирак Светлана. Сохранение народных знаний и мировоззренческих представлений жителями Житомирского Полесья. В статье рассмотрена проблема получения и сохранения народных знаний и мировоззренческих представлений полищуками. Основное внимание обращено на рациональные знания, связанные с предсказанием погоды; выращиванием продуктов питания; астрономическими и природными явлениями; ориентацией во времени и пространстве. На основе полевых материалов проанализированы иррациональные представления и верования о вызывании и прекращении дождя; прогнозировании урожая и его сохранении от заморозков и вредителей; звездах и созвездиях, отдельных явлениях природы. В статье также рассмотрено отношение жителей Житомирского Полесья к демонологическим существам: русалкам и ведьмам. Обращено внимание и на то, как в процессе трудовой деятельности происходило воспитание детей.

Ключевые слова: этнографическая экспедиция, народные знания, мировоззренческие верования и представления, народный аграрный календарь, полищуки, Житомирское Полесье.

Chybyrak Svitlana. Preserving of Folk Knowledge and Ideological Views by Zhytomyrske Polissya Inhabitants. The article deals with the problem of receiving and preserving of folk knowledge and ideological views by polishchuks. The main attention is paid to rational knowledge connected with weather prediction, growing food, astronomical and natural phenomena, orientation in time and space. Based on field data the irrational ideas and beliefs about calling for the rain and its termination, harvest forecast and saving it from frost and pests, stars and constellations, some natural phenomena were analyzed. It is also highlighted the attitude of Zhytomyrske Polissya inhabitants to demonological creatures: mermaids and witches. Attention is paid to how, in the course of working activity, upbringing of children took place.

Key words: ethnographic expedition, folk knowledge, ideological beliefs and ideas, people agricultural calendar, inhabitants of Zhytomyrske Polissya.

Стаття надійшла до редколегії
22.04.2013 р.

УДК 392(477.8=161.2):58

Алла Дмитренко

Рослини у святах календарного обрядового циклу Житомирського Полісся

У статті на основі польових етнографічних матеріалів розглянуто роль рослин у календарно-обрядовому житті мешканців Ємільчинського й Новоград-Волинського районів Житомирської області. Відзначено, що в певні дні народного календаря різні трави й гілки дерев наділялися магічними властивостями. Наголошується, що багатою рослинною символікою наповнені здебільшого свята весняного й літнього календарних циклів.

Ключові слова: Полісся, Житомирщина, традиційно-побутова культура, календарні звичаї та обряди, рослини, культ рослин, культ предків.

© Дмитренко А., 2013